
SKADAR I VELIKE SILE

Srđa Martinović

The beginning of the Balkan War marked the end of remains of what once had used to be the powerful Turkish Empire, but the war opened other issues as well. The Albanian state was created. Montenegro's main goal was to conquer Skadar. The Skadar crisis was at the centre of the European political scene for almost six months. Two different Europes confronted on the defence walls of Skadar. Great forces sent an international squadron into the Montenegrin waters and Montenegro was abandoned by everyone. King Nikola decided to surrender Skadar and to put an end to the Skadar crisis.

Prvi balkanski rat prouzrokovao je brojne događaje i promjene na Balkanu, koje su se odrazile ne samo na teritoriju koje su zahvatale, već su imale uticaja i na šire međunarodno područje. Balkanski saveznici vodili su rat pod sloganom: „Balkan balkanskim narodima”. Iz poprišta tih akcija evoluirao je jedan događaj, koji će uskoro zasjeniti sve ostale i pretvoriti se u svojevrsnu krizu, koja je uzdrmala gotovo sve evropske prijestonice i centre tadašnje moći. Usljed crnogorske nepopustljivosti i austrougarske upornosti, pitanje Skadra razvilo se u međunarodnu krizu, koja je prijetila da preraste u sukob širih razmjera na

relaciji dva suprotstavljena bloka. Svojom vojnom akcijom u okviru balkanskih operacija oslobođenja od Otomanske imperije, Crna Gora je zadržala u važne interese ranjene Austrougarske monarhije, koja se grčevito borila da zadrži svoj dugogodišnji prestiž na međunarodnoj sceni. Možda nikada prije i nikada poslije prijestono Cetinje i mala Crna Gora nijesu bili u žiži evropske javnosti kao što je to bilo proljeća 1913. godine, kada su postali teren diplomatskih igara najvišeg ranga i svojevrsni test snage i istrajnosti Antante sa jedne strane i Trojnog saveza sa druge strane. Upravo ova igra nadmudrivanja biće uvertira Prvom svjetskom ratu, koji će pokazati sve prednosti i mane jednih i drugih ali i koji će obilježiti čitavu eru ljudskog posrtanja i stradanja.

Opsadom Skadra i na kraju njegovim osvajanjem, Crna Gora je sebe dovela u nezavidan položaj. Uporna i istrajna na zadržavanju Skadra, Crna Gora ostala je bez podrške svojih saveznika, pod jakim pritiskom međunarodnog faktora i zveketom austrougarskog oružja na njenim granicama, morala je odustati, napustiti krvavi Skadar i eskivirati napad ogromne vojne armade. Skadar je pao u tuđe ruke, Crna Gora je produžila svoju egzistenciju bar za još koju godinu na pozornici nezavisnih država.

Međunarodni faktor je crnogorsku vojnu pobjedu pretvorio u poraz, čineći tako svoju ulogu presudnom u ovim burnim događanjima u drugoj deceniji XX vijeka. Riječ je zapravo o dva poraza: porazu države, vojske, vlade i diplomatije i porazu u srcima svakog crnogorskog doma. Prvi poraz će ubrzo nestati, a drugi će ostaviti neizbrisivi trag ovjekovječen na epitafu razasutih grobnica širom skadarskog ratišta, u suzi svake crnogorske majke, sestre, žene ili djeteta. Iako ne crnogorski, Skadar je okićen lovorom crnogorske mladosti i junaštva ostavljenih na žicama i bedemima starog grada da vječno sanjaju nedosanjani san.

Uvod

Vladavina Otomanske imperije na Balkanu kao i u mnogim drugim oblastima proistekla je iz vojničkog osvajanja, a dugi niz godina održavala se na feudalnom uređenju i konstantno prisutnoj vojnoj sili. Specifična administrativna podjela, vojna organizacija i poreski sistem doveli su do toga da u Osmanskoj državi krajem XVIII i početkom XIX vijeka postoji niz autonomnih oblasti i privilegija¹, tako da su ove oblasti bile vezane sa osmanskom državom samo preko jednog paše koji se nalazio na čelu cijele oblasti, ponekim garnizonom ili milicijskim službenikom u većim mjestima, spahijom ili kadijom, od kojih je većina bila birana iz reda stanovništva te oblasti. U ovakvom sistemu, bez čvrstih veza provincije sa centrom, teško se moglo upravljati bez većih problema i pobuna. Ovakvih autonomnih oblasti bilo je dosta na Balkanu, naročito krajem XVIII vijeka.

Otomanska imperija bila je znatno oslabljena, upravo zbog ovakvog stanja, te komplikovanih situacija u ostalim oblastima kao i nereda u samom njenom središtu. Stanje je bilo komplikovano naročito na Balkanu, oslobođenje hrišćana pod turskim jarmom bilo je samo pitanje pogodnog trenutka za započinjanja akcije. Ove prilike doprinijele su zbližavanju balkanskih država (Crne Gore, Srbije, Bugarske i Grčke), da započnu pregovore oko uspostavljanja zajedničkog saveza, koji bi pomogao oslobođenju istovjernika od vjekovnog porobljivača. Zajednička akcija protiv Turske jedino je mogla riješiti sva pitanja koja su opterećivala pojedine balkanske narode i države i zadovoljiti sve njihove interese.² Razlike među

¹ Tucović, Dimitrije, *Srbija i Albanija*, Beograd–Zagreb, 1945, str. 36–38.

² Pavlović, Živko, *Opsada Skadra 1912–1913*, Beograd, 1926, str. 22–28.

njima postale su mnogo manje, a interesi i ciljevi postali su zajednički. Na Balkanu je postojala opasnost od agresivne austrougarske politike. Bugarska i srpska strana su otpočele rad na sporazumu, dok je ratobornoj crnogorskoj strani rat praktično odgovarao u svakom trenutku. Početni pregovori su tekli dosta sporo i teško, ali su se neslaganja uspjela prevazići. Srpsko-bugarski ugovor o savezu za zajedničku akciju protiv Turske potpisan je februara 1912. godine. Ugovor o savezu između Bugarske i Grčke protiv Turske potpisan je maja 1912. godine, a avgusta 1912. godine potpisan je i savez između Crne Gore i Bugarske.³ Razlozi za rat su bili oslobođenje svoje braće ali i interesi opstanka država, proširenje granica kao i drugi politički, ekonomski, nacionalni i istorijski razlozi. Potrebno je bilo iskoristiti nemoć Turske i konačno je udaljiti sa Balkana. Nakon obavljenih priprema, Crna Gora je shodno ugovoru trebalo prva da otpočne rat. Crna Gora je 9. oktobra 1912. godine započela ratna dejstva, a 18. oktobra isto su učinile Srbija, Bugarska i Grčka.

Uspjesi balkanskih saveznika su se ređali: crnogorske trupe su ušle u Sjevernu Albaniju, zauzele San Đovani di Medua, opkolile Skadar i vodile operacije na sjeveru Crne Gore i Sandžaka. Srpska vojska odnijela je pobjede na Kumanovu, Bitolju, ušla u Kosovo i Novopazarski sandžak⁴, izašla na more i osvojila Lješ i Drač, dok su Bugari uspješno vodili operacije u Trakiji, Kirklise i Lile-Burgasa.⁵ Grčka vojska je išla ka Čatlidži i zauzela Solun kao glavnu uporišnu luku.

³ Na Cetinju je bila donijeta odluka da se Bugarskoj ponudi savez i prijedlog za rat sa Turskom. Ovo je učinjeno avgusta 1912. god. preko bugarskog poslanika na Cetinju dr Koluševa. Bugarska vlada je ubrzo telegrafski odgovorila da prima prijedlog u potpunosti: Pavlović, Živko, *Opsada Skadra 1912–1913*, Beograd, 1926, str. 29.

⁴ Ratković, Đurišić, Skoko, *Srbija i Crna Gora u balkanskim ratovima 1912–1913. godine*, Beograd, 1972, str. 217–219.

⁵ Vojvodić, Mihailo, *Skadarska kriza*, str.16.

Na albanskom tlu nijesu postojali samo austrougarski interesi, već je izrazito bio jak i italijanski uticaj. Upravo ova činjenica postala je razlog međusobnog trvenja i netrpeljivosti. Italija koja se naslanjala na istoriju i praksu još od Rima, Mletačke i Venecije imala je dugu istoriju uticaja na Balkanskom poluostrvu, naročito na njegovo priobalje. U borbi ove dvije sile, Albanija je predstavljala mjesto na kojem su se „koplja najneposrednije ukrštala“.⁶ Ove dvije sile trudile su se da propagandom i drugim manipulativnim sredstvima prigrabe za sebe veće parče teritorije. Kako se ta igra ne bi odrazila na savezničke odnose, to se nastojalo prevazići podjelom interesnih sfera, po kojoj bi sjeverna Albanija bio austrougarski teren, a južna Albanija teren djelovanja italijanske politike. Austrijski planovi koji su zahvatili područje Sandžaka kao teritorije koja je povezivala njene interese su propali i ona je sve snage koncentrisala na stvaranje autonomne Albanije sa izlazom na more koji niko treći ne bi mogao imati. Ova teritorija je trebalo da bude instrument sprovođenja njene politike na Balkanskom poluostrvu. Treba da bude jasno da je za Austrougarsku i Italiju kao jake kolonijalne sile čiji interesi sežu daleko od njenih centara, bilo sasvim prirodno da založe svoj autoritet i snage za ostvarenje svojih spoljnopolitičkih interesa.

Kriza oko izlaska Srbije na more prijetila je da dovede do rata. Austrougarska je započela nove vojne pripreme i izvršila djelimičnu mobilizaciju u Bosni i Hercegovini i Galiciji.⁷ U okolnostima neposredne ratne opasnosti, Srbija je popuštala i donijela odluku o povlačenju svojih jedinica iz Albanije. U posljednjih nekoliko decenija Evropa nikada nije bila pred ivicom rata kao ta dva puta.

⁶ Tucović, Dimitrije, n.d, str. 66.

⁷ Kapidžić, Hamdija, *Skadarska kriza i izuzetne mjere u Bosni i Hercegovini u maju 1913. godine*, Godišnjak Društva Bosne i Hercegovine, XIII, 1962.

Međutim, kada su svi odahnuli i mislili da će se konačno situacija na Balkanu smiriti, istrajna i ratoborna Crna Gora stavlja na tapet evropskih prijestonica pitanje Skadra kao njenog vjekovnog sna. Ovo naizgled potisnuto pitanje, izašlo je na pozornicu velike diplomatije i postalo daleko teže za riješiti od prvog pitanja. Crna Gora je „bačila maramicu“ u lice čitavoj Evropi i svirala jedinicama početak osvajanja Skadra i uprkos prijetnjama i molbama, crnogorski vojnici su se počeli penjati na skadarsku tvrđavu.

Skadarsko pitanje i velike sile

1. Potpisivanje saveza i početne operacije prema Skadru

Crna Gora bila je spremna da uđe u svaku zajedničku akciju sa balkanskim državama protiv Turske.

„Prvi Zakon o ustrojstvu vojske“ publikovan je 1910. godine, prema kojem su postojale: rezerva od 18 do 20 god. i od 57 do 62 god. aktivna vojska od 20 do 52 god. i intendantura od 53 do 56 godina. Organizacija crnogorske vojske bazirala se uglavnom na plemenskoj osnovi, tako da su često po dva i tri plemena bila grupisana u jedan bataljon, a po dvije nahije u jednoj brigadi.⁸

Planovi balkanskih država su direktno bili upereni protiv ekspanzionističke politike Austrougarske. Iz Beča je avgusta 1912. godine traženo od velikih sila da utiču na osmansku vladu, kako bi dala određene povlastice nezadovoljnicima.⁹ Austrougarska monarhija je pokušala da nametne mir Balkanu, uz pomoć koalicije velikih sila.¹⁰ Petrograd je poručio balkanskim

⁸ Erik af Edholm, *Crnogorska skadarska epopeja*, DANU, Podgorica, 2011.

⁹ Ratković, Đurišić, Skoko, *Srbija i Crna Gora u balkanskim ratovima 1912–1913*, str. 30–31.

¹⁰ Tejlor, Džon, *Habzburška monarhija*, Beograd, 2001, str. 259.

državama da nemaju podršku Rusije za pogibeljnu avanturu protiv Osmanskog carstva, iako je projekat njihovog okupljanja bilo djelo ruskih ruku.¹¹ Balkanski savez bio je podesno sredstvo za Rusiju u borbi protiv germanskog prodora¹², koji je ona podržavala samo dok je služilo njenim interesima. Balkanske države su znale da i bez ruske pomoći mogu poraziti oslabljeno Osmansko carstvo. Dolazak đenerala Mitra Martinovića¹³ za predsjednika vlade bila je priprema za ratna dešavanja. Sporazumi oko stvaranja Balkanskog saveza zaključeni su 6. oktobra 1912. godine u Lucernu u Švajcarskoj, kada je potpisan sporazum Crne Gore i Srbije kao i vojna konvencija. Crna Gora je nakon dvije objave rata Turskoj, označila početak Balkanskog

¹¹ Isto.

¹² Jovanović, R., *Crnogorsko-ruski politički odnosi*, str. 48–49.

¹³ Mitar Martinović (1870–1954). Osnovnu školu završio na Cetinju 1882. godine, kadetsku vojnu školu u Milanu 1886. godine, a artiljerijsko-inženjerijsku školu i Vojnu akademiju u Torinu. Nakon školovanja, vraća se u Crnu Goru u činu poručnika. Bio je najškolovaniji crnogorski oficir. Obavljao je niz dužnosti: perjanički kapetan, šef Dvorske kuće, đeneral-ađutant knjaza Nikole, član Državnog savjeta itd. Čin brigadira dobio je 1902. godine, a čin divizijara 1914. godine. Uoči Balkanskog rata izabran je za predsjednika vlade, ujedno je bio i ministar vojni i ministar inostranih poslova. Njegova vlada je prva i objavila Turskoj rat. U Prvom balkanskom ratu komandovao je Primorskom odredom koji je djelovao u pravcu Taroboša. U Prvom svjetskom ratu bio je komandant Lovčenskog, zatim Hercegovačkog, pa Drinskog odreda i na kraju Kotorskog odreda. Od aprila do decembra 1915. godine bio je crnogorski predstavnik pri ruskoj Vrhovnoj komandi. Za vrijeme austrougarske okupacije bio je interniran u logor Karlštajn u Austriji. U vojsku Kraljevine SHS primljen je sa činim đenerala, 1921. godine je penzionisan. Odlikovan je najvišim domaćim i stranim odlikovanjima. Napisao je memoare „Ratne godine 1912–1916. godine“. Umro je u Beogradu 1954. godine, a po sopstvenoj želji počiva u rodnim Bajicama na Cetinju.

rata, kako je bilo predviđeno sporazumom¹⁴. Velike sile su bile iznenađene, o čemu najbolje govori činjenica, da je francuski predsjednik Poenkare bio neprijatno iznenađen kada je u Petrogradu upoznat sa tekstom srpsko-bugarskog ugovora.¹⁵

Crna Gora nije imala generalštab niti ikakvog ratnog plana pred početak ovog rata.¹⁶ Pet dana prije početka rata plan je prihvaćen na sjednici Ratnog savjeta kojom je predsjedavao kralj Nikola. Na prijedlog serdara Janka Vukotića¹⁷ savjet je jednoglasno odlučio da je glavni pravac djelovanja Skadar, koji treba da se zauzme u jednom naletu, a pomoćne snage da nastupaju ka Sandžaku i Metohiji.¹⁸ Takav plan je zapravo odgovarao

¹⁴ Opšti plan – Crna Gora će prva stupiti u rat i posjesti izvjesne susjedne oblasti turske carevine sa svrhom da što više turskih snaga povuče na sebe, a kada se ovo postigne, Bugarska je obavezna sa svom svojom snagom ući u akciju i prijeći granicu Turske. Cilj ratovanja i nade – Proširenje granica...savezničkih kraljevina, a na račun Turske, tako da se sve oblasti evropske Turske oslobode otomanskog gospodarstva. O zaključenju mira: Mir ni jedna od savezničkih država zaključiti ne može bez prethodnog pismenog pristanka druge: Živko Pavlović, n.d, str. 32–34.

¹⁵ Jelačić, A., *Rusija i Balkan*, str. 47.

¹⁶ Vukotić, Janko, *Uspomene iz tri rata*, Podgorica, 1996, str. 9.

¹⁷ Janko Vukotić (1866–1927). Osnovnu školu i nižu gimnaziju završio na Cetinju. Podoficirsku i oficirsku školu je završio u Modeni. Nakon toga vraća se u Crnu Goru i dobija čin potkomandira, za komandira je postavljen 1892. godine, a 1902. godine za brigadira. Čin divizijara je dobio 1914. godine. Dva put je bio ministar. Bio je predsjednik vlade i ministar vojni 1913–1915. godine. Član Državnog savjeta. U Prvom balkanskom ratu bio je komandant Istočnog odreda, a u Drugom komandant Dečanskog odreda. U Prvom svjetskom ratu bio je komandant Hercegovačkog odreda, zatim Sandžačke vojske kao i načelnik štaba Vrhovne komande crnogorske vojske. Za vrijeme austrougarske okupacije interniran je u logor Boldogason, a zatima Karlštajn. U Kraljevini SHS primljen je sa činom đenerala. Umro je u Beogradu.

¹⁸ Ratković, Đurišić, Skoko, n.d, str. 174.

i saveznicima. Kralj Nikola je uputio proglas Crnogorcima, 8. oktobra, u kojem između ostalog kaže da ga „tužni vapaj, koji dopire iz Stare Srbije od tamošnje naše potlačene braće tjera da poremeti tišinu evropskog mira.“¹⁹ U Prvom balkanskom ratu Crna Gora je mobilisala oko 34.000 vojnika podijeljenih u tri odreda: Primorski, Zetski i Istočni. Prva dva odreda činila su glavninu snaga i upućena su ka Skadru, a treći odred je imao za cilj Sandžak i Metohiju.

Jačina Skadra zasnivala se na jačini njegovih utvrđenih grupa. Grad je utvrđen sa više jakih utvrda, podignutih na visoravnima koje okružuju Skadar, koje su savršeno kontrolisale prilaz gradu iz svih smjerova.²⁰ Uporišta su se nalazila na zapadu – na Tarabošu, na jugu – na Brdici, terenu sa isturenim položajima na Bušatskim visovima, na istoku – na Bardanjoltu i sjeveru u ravnici Hani Vrača i Boksi.²¹

Austrougarska je tih dana jasno poručivala da ne namjerava ništa preduzeti po pitanju Sandžaka, ali da zato želi slobodnu Albaniju kao protivtežu Crnoj Gori i Srbiji, pa i Italiji.²² Austrougarska je držala Sandžak kao tampon zonu između Srbije i Crne Gore²³, zbog toga je teško prihvatila njegov pad.

Crnogorske trupe su uz pomoć srpske vojske zauzele Lješ, čime se Skadar usljed ranijeg gubitka Medove našao odsječen od svoje zaleđine.²⁴ Na početku rata Crnogorci su imali

¹⁹ Vuković, B, *Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912–1913 i rad Crne Gore na uniji i saradnji sa Srbijom*, str. 30.

²⁰ Erik af Edholm, n.d, str. 43.

²¹ Drašković, Mišo, *Skadarska epopeja perom ondašnjih ratnih reportera*, Pobjeda, 1992

²² Rakočević, Novica, *Crna Gora i Austrougarska 1903–1914*, str. 108.

²³ Babić, Branko, *Politika Crne Gore u novooslobođenim krajevima 1912–1914*, Titograd, 1984, str. 35.

²⁴ Glas Crnogorca, XLI, broj 51, Cetinje, subota, 10. novembar 1912, str. 1.

ogromne uspjehe, međutim jednom zauzeti Bardanjol je izgubljen kontrajurišom turske vojske, a od napada na Taraboš se odustalo. Upravo ovi događaju obilježice sudbinu Skadra. Istoričari se spore oko ovih događaja, jedni smatraju da je Skadar zauzet u prvom naletu, ostao bi crnogorski, a drugi su stava da to ne bi bilo od presudne važnosti nasuprot tvrdom austrougarskom stavu. Dalja sudbina Skadra zavisila je od velikih sila, a ne više od crnogorskog oružja.

2. Austrougarska i Crna Gora

Svojim angažovanjem u albanskom ustanku Crna Gora se sudarila sa austrougarskim interesima na tom području.²⁵ Baron Gizl²⁶ je pred svoj kratak odlazak sa Cetinja, u julu 1910. godine, primljen u audijenciju kod knjaza Nikole, a izvještaje o razgovorima je dostavio Beču. Kralj je kao i uvijek ponavljao da hoće da održava dobre odnose sa Monarhijom. Što je više odmičala 1911. godina to je Crna Gora padala sve dublje u finansijsku krizu. Teško stanje je izazvalo veliku zabrinutost kralja Nikole, koji pred Gizlom nije krio teškoće u koje je zapadala njegova zemlja.²⁷ Gizl je bio saglasan da se Crnoj Gori pruži

²⁵ Rakočević, Novica, n.d, str. 108.

²⁶ Baron Vladimir Gizl je bio austrougarski poslanik na Cetinju u vrijeme Skadarske krize. Prvi put se upoznao sa knjazom Nikitom (tako su ga zvali u zvaničnoj prepisci sve diplomate), kada je trebalo da ga prati na austrijske manevre u Dalmaciji. U oktobru 1907. godine dolazi na Cetinje kao vojni izaslanik, čiji je glavni zadatak bio da upozna vojničku spremu i snagu Crne Gore i njene odnose sa Rusijom i Srbijom. Nakon barona Kuna, baron Gizl dolazi 1909. godine kao austrijski poslanik: Jovanović, Jovan, *Na dvoru crnogorskom* (Memoari baron Gizla), Zapisi II, 1928, str. 9.

²⁷ Tredvej Džon, *Soko i orao. Crna Gora i Austrougarska 1908–1914*, Podgorica, 2005, str. 154–157.

finansijska pomoć.²⁸ Kralj je nastojao da zadobije podršku Austrougarske njegovim planovima u sjevernoj Albaniji, ali zalagao se za dobijanje finansijske pomoći kako bi pokušao prevazići teško stanje u kojem se našla crnogorska država. Gizl je pažljivo proučavao postupke kralja Nikole, pa je početkom avgusta 1911. godine došao do zaključka da će doći do novog kursa u spoljnoj politici, što se nije pokazalo tačnim. Krajem oktobra 1911. godine, Gizl konstatuje da je u Crnoj Gori mir, da se ne vrše nikakve vojne pripreme i da se misli samo na to kako da se izađe iz finansijske krize.²⁹ U svojim memoarima Gizl kaže da je kralj govorio i o sklapanju nekog saveza sa Austrougarskom.³⁰ Interesantan je jedan događaj u noći 31. oktobra 1911. godine, kada je kralj Nikola³¹ pozvao barona Gizla i zahtijevao od njega da odmah ode u Beč i obavijesti o planu zaključenja tajnog sporazuma, konvencije ili nečeg sličnog.³² Gizl je rekao kralju da još nije vrijeme za potpisivanje takve jedne konvencije jer se Austrougarska nalazi u fazi mira, a takva jedna konvencija je navodi na rat. U razgovoru sa Gizlom krajem marta 1912. godine, kralj je izražavao zabrinutost da „na proljeće može doći do pogoršanja situacije“, pa Crna Gora i pored svoje miroljubivosti može biti prisiljena na akciju.³³ Napokon juna

²⁸ Tomanović, Lazar, *Austrija i Crna Gora*, Nova Evropa, knjiga XX, 1929, str. 133–139.

²⁹ Rakočević, Novica, n.d, str. 89.

³⁰ „Mi nismo sila kao Austrija, ali mi smo jedan mali i junački narod. Mi sokoli sa Crnih Brda hoćemo da letimo ispred austrijskih orlova.“: Jovanović, Jovan, *Na dvoru crnogorskom* (Memoari baron Gizla), Zapisi II, 1928, str. 74–80.

³¹ Kralj je između ostalog rekao: “Ja imam jedino interes moje zemlje na umu, a ovi me upućuje na Austriju.“. Rakočević, Novica, n.d.

³² Rakočević, Novica, n.d, str. 111–116.

³³ Isto.

1912. godine došlo je do posjete kralja Nikole³⁴ Beču. Na željezničkoj stanici ga je dočekaao car Franc Jozef sa svom svitom i najvišim počastima.

Nakon neuspjelih politika u drugim oblastima, Austrougarska se okreće Balkanskom poluostrvu. Njeni životni interesi³⁵ su: 1. onemogućiti koliko je god to moguće, savez balkanskih država, a time i njihov rat sa Turskom; ako međutim dođe do rata onda rezultati Crne Gore i Srbije treba da budu što je moguće manji; 2. stvoriti što je moguće veću albansku državu, koja bi bila glavno uporište Austrougarske na Balkanu u sprovođenju njene imperijalističke politike. Vrlo je lako uvidjeti da je Monarhija davala izuzetan značaj Albaniji kao prozoru ostvarenja njenih balkanskih planova.

Na području Albanije susreli su se planovi Crne Gore i Austrougarske. Kada su zvaničnici sa Balhausplaca uvidjeli da će tursko-crnogorski rat prerasti u veliki problem, sastali su se 16. oktobra 1912. godine³⁶ da razmotre ciljeve Monarhije u toj oblasti. Sandžak više nije bio od vitalnog interesa, Albanija je postala glavno težište austrijske pažnje. Kralj Nikola, svjestan tradicionalnog interesa Austrije, obećao je Gizlu da će tražiti odobrenje Beča prije nego što krene na Sandžak.³⁷ Monarhija je ostavila Sandžak da ga iskoristi kao adut u nagodbi oko uređenja austrijske granice duž koridora I i II u okolini Lovćena ili eventualno za ekonomsku uniju sa Crnom Gorom ili Srbijom.³⁸

Austrijsko-crnogorski odnosi nijesu se svodili samo na diplomatska pitanja vezana za tadašnje i buduće teritorijalne posjede.

³⁴ Tomanović, Lazar, *Kralj Nikola i Austrija*, Nova Evropa, knjiga XX, 1929, str. 133–139.

³⁵ Isto.

³⁶ Tredvej, Džon, n.d, str. 127.

³⁷ Isto, str. 128.

³⁸ Čorović, Vladimir, *Odnosi između Srbije i Austrougarske u XX vijeku*, Beograd, 1956, str. 376–377.

Po izbijanje Balkanskog rata, u Crnu Goru je ubrzo stigao veliki broj austrijskih humanitarnih radnika, kako bi ublažili ratne traume i patnje.³⁹ Interesantno je da je kralj Nikola u početku hvalio postupke Austrije. Austrougarsku je najviše uznemiravala promjena u rusko-crnogorskim odnosima.

3. Ratna stranka u Beču

U samoj Monarhiji postojale su dvije struje, koje su imale različite načine ostvarenja austrougarskih planova. Sa jedne strane – Ministarstvo inostranih poslova na čelu sa Bertholdom, koji zagovara umjereniju ali ipak istrajnu politiku, naročito po pitanju Balkana, dakle zalaže se da se iscrpe sva moguća diplomatska sredstva, pa tek da se nakon toga razmatraju dodatni pritisci i djelovanja. Dok je sa druge strane, Ministarstvo vojno i Generalštab⁴⁰ koji su, predvođeni ministrom vojnim i načelnikom štaba, a uz koje je bio i Franc Ferdinand, smatrali da su nastupile povoljne prilike za odlučnu akciju na Balkanu. Između cara i prijestolonasljednika odnosi su bili krajnje zategnuti⁴¹, među njima je vođen pravi hladni rat. Tokom ove borbe, prevagu je polako odnosio Franc Ferdinand, koji je stvarno bio na čelu vojske, dok je ostarjeli car Franc Jozef imao prerogative vrhovnog komandanta. Grupa profesionalnih vojnika, feudalaca, plemstva i sveštenstva bila je okupljena oko ratne strane Ferdinanda, koji je postavio svoje ljude na gotovo sve ključne vojne pozicije⁴², a od svoje kancelarije je načinio političko središte, neku vrstu vlade u sjenci. Naziv „ratna“ dobila je jer je njenu okosnicu činio

³⁹ Tredvej, Džon, n.d, str. 129.

⁴⁰ Vojvodić, Mihailo, n.d, str. 18.

⁴¹ Đorđević, Dimitrije, *Izlazak Srbije na Jadransko more i konferencija ambasadora u Londonu 1912*, Beograd, 1956, str. 46–52.

⁴² Isto.

Generalštab⁴³, podržavao ju je katolički kler, koji se zalagao za rat sa Srbijom i Crnom Gorom kako bi se proširio katolički uticaj na ovom području. Međutim, vremenom će se sve više udaljavati od Konarda i njegovih generala, a približavati umjerenijoj opciji koju je predvodio Berhtold.

Ostarijeli car koji je sve više gubio ingerencije vlasti, bio je protiv rata koji bi doveo do jačanja njegovih protivnika unutar Monarhije. Ministar spoljnih poslova bio je dosta neodlučan i slab, što je iskoristila ratna stranka da izvrši veliki pritisak na njegovo ministarstvo i praktično ga potčini. Interesantno je da je i sam baron Gizl pripadao najužem Ferdinandovom kabinetu, čak je jedno vrijeme planiran i za ministra spoljnih poslova. U ovakvim okolnostima bilo je praktično jasno koliko je daleko Austrougarska spremna da ide u ostvarenju svojih interesa, u čemu je niko nije mogao zaustaviti.

Kralj Nikola je 24. avgusta pozvao Gizla u šetnju na Lovćen i tom prilikom mu je rekao da je rat neizbježan i pitao ga za mišljenje o izgledima Crne Gore u ratu i što će ona njime dobiti.⁴⁴ Crna Gora je smatrala da je Austrija i Gizl jedini njen neprijatelj po pitanju Skadra.⁴⁵

Balkanske operacije koje su direktno zadrle u njene interese, dodatno su podstakle Austrougarsku da odlučno počne sprovesti svoje planove. Naime, rat na Balkanu je zatvorio balkanske pijace, roba je počela da se nagomilava, fabrike zatvaraju, a nezaposlenost raste. Osvajanjem Sandžaka propali su njeni planovi za pravljenje komunikacije preko tog područja i povezivanje sa Solunom, tako da je preostala Albanija, koje se Austrougarska neće odreći po cijenu širokih ratnih dejstava.⁴⁶

⁴³ Isto: General Konrad, bosanski poglavar Poćorek, načelnik Generalštaba Šemua, Korobatin, admiral Haus i drugi.

⁴⁴ Rakočević, Novica, n.d, str. 99.

⁴⁵ Vuksan, Dušan, *Balkanski rat*, Zapisi XIII, str. 359.

⁴⁶ Rakočević, Novica, n.d, str. 99.

4. Austrougarska i Italija u albanskom pitanju

Austrougarska i Italija su imale imperijalističke prohtjeve u Albaniji, što je često dovodilo do međusobne netrpeljivosti pa katkad i do vrlo oštih sukoba. Izlazeći, preko južnoslovenskih zemalja, na obalu Jadranskog mora, politika austrougarskih vladajućih krugova starala se da obezbijedi slobodan izlaz iz Jadranskog u Sredozemno more i slobodan prolaz kopnom za Solun.⁴⁷ Ovo je bilo od neprocjenjive važnosti za njenu privredu. S obzirom na to postojala su dva sredstva da se sprovede ova politika: spriječiti teritorijalno spajanje Srbije sa Crnom Gorom preko Sandžaka i zadržati kontrolu nad albanskom teritorijom. Svi austrougarski ministri inostranih poslova, Kalkonik, Erental i Berhtold obraćali su veliku pažnju na Albaniju. Interesantno je da je načelnik Generalštaba grof Bek u memorandumu caru 1897. godine zahtijevao posijedanje istočne obale Jadrana, za slučaj izmjene postojećeg stanja na Balkanu.⁴⁸ Austrijski uticaj u Albaniji bio je još odavno veoma jak, ali naročito je ojačao dobijanjem vjerskog protektorata 1615. godine. Do sredine XIX vijeka Beč se uglavnom sporadično interesovao za poslove u Albaniji⁴⁹, ali nakon 1878. godine naglo je oživjelo interesovanje Austrije za svoj protektorat. Riješenost Austrougarske da Skadar pripadne Albaniji dugo je sazrijevala u planovima njene diplomatije još od vremena grofa Andrašija, a kasnije i ministra Erentala.⁵⁰ Austrougarska se zalagala da albanski narod dobije samostalnu državu. Očigledno je da ova briga nije poticala od

⁴⁷ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 13–17.

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Tredvej, Džon, n.d, str. 73.

⁵⁰ Lainović, Andrija, *Pitanje Skadra u Prvom balkanskom ratu*, Istorijski zapisi IV, 1949, str. 67.

ljubavi prema ovom narodu, već je bila samo paravan za ostvarivanje svoje politike. Ciljeve Austrije iskreno i grubo je iznio dugogodišnji načelnik Generalštaba Konrad fon Hecendorf: „Albanija nije dolazila u obzir samo protiv aspiracija Italije, već je bila potrebna kao saveznik protiv Srbije i Crne Gore.“⁵¹ Područje istočnog Jadrana bilo je odskočna daska za dalja prodiranja ka unutrašnjosti Balkana, prije svega ka Makedoniji i Kosovu. Shodno ovim stvarima, ne čude podaci austrijskog historičara, Fridjunga, da je Erental u zimu 1908–1909. godine pregovarao sa albanskim vođama i obećao, ako zarate sa Srbijom, autonomiju zemlje, oružje i novac za 30.000 ljudi.⁵² Treba napomenuti da je Austrija sve prijetnje i strahove uvijek uzimala ozbiljno i ništa nije prepuštala slučaju. Upravo ona je bila prva koja je uvidjela odlučnost i snagu balkanskih saveznika, kada je čitava Evropa mislila da će Turska tući balkanske saveznike.⁵³ Možda baš ova njena sposobnost ranog upozorenja je i doprinijela njenoj presudnoj ulozi u slučaju Skadra ali i drugih vezanih pitanja. Zato je Austrija s pravom pratila imperijalističke korake Italije, koja je bila njena oštra suparnica⁵⁴ na ovom području. Mnogi su bili zbunjeni tolikim zanimanjem Austrougarske za Albaniju. Ipak Konard fon Hecendorf je objasnio zašto je Albanija važna. Prvo, ona je bila bedem odbrane od ekspanzije Slovena, drugo, Valona kao jedna od nekoliko upotrebljivih luka bila je strateško pristanište odakle se moglo vladati Otrantskim kanalom, moreuzom između pete na italijanskoj čizmi i Balkanskog poluostrva.⁵⁵ U slučaju rata, Valona je mogla poslužiti kao austrijski ili italijanski

⁵¹ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 13–17.

⁵² isto.

⁵³ Lainović, Andrija, n.d, str. 66–76.

⁵⁴ isto

⁵⁵ Tredvej, Džon, n.d, str. 72–73.

Gibraltar, bila je jadranski terminal tradicionalnog trgovačkog puta između zapadnog Balkana i Carigrada preko Bitolja i Soluna.⁵⁶ Mnogi su govorili „ko posjeduje luku Valonu biće apsolutni gospodar Jadrana“. Upravo ove činjenice podstaci će žestoko suparništvo između ugovornih saveznika.

Italijanski imperijalizam bio je usmjeren u dva pravca: prema Africi, u Libiju i Abisiniju i prema Balkanu u Dalmaciju i Albaniju. Na ovom području dva imperijalizma su se sukobljavala. Položaj Italije bio je nešto slabiji i ograničen uglavnom na južnu Albaniju u pravcu Valone⁵⁷, jer se njen uticaj u Albaniji javio kasnije. U okviru borbe za prevlast nad Jadranskim morem, Italija se nije koristila katoličkim uticajem zbog zategnutih odnosa sa Vatikanom, već se oslanjala na sredstva svog kapitala. Ovaj uticaj se osjetio i u Crnoj Gori, ulaganjem u saobraćajne komunikacije. Njen uticaj počinje naglo rasti na samom osvitu XX vijeka, kada, 1901. godine parobrodsko kompanija „Puglia“ počinje konkurisati austrijskom „Lojdu“, a od 1900–1905. godine položaj u Albaniji se potpuno izmijenio u korist Italije.⁵⁸ Dok su podizane škole, učio se italijanski jezik, brojni agenti Italije su krstarili kroz Albaniju. Ministar spoljnih poslova Italije, San Đulijano je 1902. godine posjetio Albaniji i u Pismima iz Albanije, iznio politički program Italije: 1. ona ne smije dozvoliti kojoj drugoj sili da se proširi na albanskom području; 2. mora podizati škole koje će širiti italijansku kulturu i propagandu, podizati željeznice, puteve, regulisati Drim, osnovati banke u Epiru i Skadru, radi prodiranja finansijskog kapitala.⁵⁹

⁵⁶ Isto.

⁵⁷ Tucović, Dimitrije, n.d, str. 67–72.

⁵⁸ Od ukupnog prometa Skadra 1900. g. na Austriju je otpalo 86%, a na Italiju svega 14%, dok je već iduće godine austrijski promet opao za 23%, a italijanski se popeo za 50%: Vojvodić, Mihailo, n. d.

⁵⁹ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 13.

Austrija⁶⁰ je budno pratila italijanske aktivnosti na ovom području. Fon Hecendorf je optužio Italiju da hoće da zavlada Jadranom, dobije Valonu kao ratnu luku i učvrsti se u Albaniji. Austrija i Italija su bile u savezu, koji je postojao samo kao prazno slovo na papiru. Radilo se o braku iz računa kako ga je nazivao Krispi, pokazao se sve labaviji što je računa bilo manje. Situacija je bila tako kompleksna da je između ove dvije zemlje bio moguć samo savez ili rat. Procjenjujući da je mnogo racionalnije sačuvati savez, ljubomorno su pratile svaki korak na Balkanu.⁶¹ Bilo je jasno, da taj savez nije ni približno snažan kao što je bio savez sa Njemačkom. Italija je bila dosta slabija u odnosu na Austriju ali ipak nije se lako odričala svojih ciljeva i širenja uticaja.⁶²

Važno je reći da su obje države imale tri međusobna ugovora koji su se odnosili na Balkan. Svi ugovori su bili zasnovani na postojećem stanju, a cilj im je bio uzajamno vezivanje ruku. Prema članu VII Ugovora o Trojnom svezu obje države su se obavezale da će održavati postojeće stanje na Balkanu, Jadranskom i Egejskom moru. Izmjena stanja bila je dozvoljena samo uz prethodni dogovor i na načelu naknada za svaku prednost koju bi jedna od njih dobila. Dakle, radilo se o svojevrsnom ugovornom odnosu koji se zasnivao na suzdržavanju jedne od druge, tj. da jedna država neće imati prednost u odnosu na drugu po pitanju Balkana.

Sa gledišta već postojećih težnji kolonijalnih kapitalističkih i vlasničkih faktora sasvim je prirodno što su za to založene sve

⁶⁰ Katolici u sjevernoj Albaniji oslanjaju se na Austiju sa nevjerovatnim povjerenjem. Bilo je ljudi koji su vjerovali da bi, ako se turska vojska drzne da krene ka hrišćanskim planinama, sam Franc Jozef stao na čelo svoje vojske i na ratnom konju dojahao da ih spasi: Durham, *Struggle for Scutari*, str. 12.

⁶¹ Durham, *Struggle for Scutari*, str. 12.

⁶² Tucović, Dimitrije, n.d, str. 67–72.

snage Austrougarske i Italije. Ovo zadržavanje *statusa quo* bila je zapravo igra nadmudrivanja, koja je lako mogla izgubiti balans. Izbijanjem Balkanskog rata to se i dogodilo. U takvom stanju više ništa nije bilo isto, sve je preraslo u poprište međusobnog zatezanja i popuštanja, zapravo testirale su se međusobne granice do kojih se bilo spremno ići zbog sopstvenih interesa, što će i kulminirati najvećom krizom pred Prvi svjetski rat, tj. skadarskom krizom.

5. Diplomatska aktivnost Austrougarske

Nakon operacija crnogorske vojske, očekivala se reakcija Beča. Naravno, svi su dobro znali koliko je Monarhija zainteresovana za ove oblasti. Zapravo od njene reakcije zavisice dosta toga, na kraju će se ispostaviti da je ona imala presudnu ulogu, jer je bila spremna ići najdalje u ostvarenju zahtjeva.

Sve do 15. oktobra austrougarski poslanik nije bio načisto s tim koliko će duboko crnogorska vojska u Sandžaku izvoditi operacije⁶³, a nije imao ni prilike da o tome razgovara sa nekim od crnogorskih zvaničnika. Njegovoj konfuziji doprinosile su i izjave kralja Nikole da u Sandžaku neće preduzimati operacije. Baron Gizl je održavao stalne kontakte sa italijanskim i njemačkim, a povremeno i sa ostalim poslanicima. Kada je stigla vijest da se kolona serdara Janka Vukotića kreće od Bijelog Polja u pravcu Berana, situacija je postala mnogo jasnija za Gizla. Za Austrougarsku od naročite važnosti su bila sljedeća pitanja: 1. razbijanje Balkanskog saveza; 2. stvaranje autonomne Albanije koju treba učiniti što većom na račun Srbije i Crne Gore; 3. Srbija i Crna Gora da ostanu razdvojene; 4. obezbijediti garanciju za izgradnju željezničke pruge do Kosovske Mitrovice⁶⁴; 5. regulisanje

⁶³ Rakočević, Novica, n.d, str. 111–113.

⁶⁴ Isto.

ekonomskih odnosa sa Crnom Gorom u korist Monarhije; 6. spriječiti Srbiji izlazak na Jadransko more⁶⁵. Monarhija je zauzela stav da bi morala pribjeći ratu samo u slučaju ako bi se neka država htjela učvrstiti na istočnoj obali Jadranskog ili Jonskog mora.⁶⁶ U austrijskom Ministarstvu su ocijenili da je u novonastaloj situaciji Sandžak bez vrijednosti za Monarhiju.⁶⁷ Na Cetinju se sa nestrpljenjem očekivalo reagovanje Austrougarske. Gizl je izjavio da je Monarhija osjetljiva na svaku promjenu i da ima jake interese da ostane *status quo*.⁶⁸

U Ministarstvu spoljnih poslova Austrougarske održana je 17. i 18. oktobra konferencija o situaciji na Balkanu, a 19. oktobra riješeno je pitanje držanja Monarhije.⁶⁹ Nakon duže rasprave, konferencija je zaključila: 1. da Dunavska Monarhija postigne carinski savez sa Crnom Gorom; 2. da dozvoli da Crna Gora dobije Sandžak i druga manja područja kao Berane i Gusinje, ali da za to Austrija zatraži za sebe ispravku granice na Lovčenu i u Sandžaku.⁷⁰ U svjetlu tih okolnosti, kada su oči sve evropske javnosti bile uprte na Balkan, počinje vrijeme neprestanih međusobnih pregovora i dogovora, vrijeme opsežnije i žive diplomatske aktivnosti od koje će zavisići sudbine malih naroda.

Uspjesi koje su postigli balkanski saveznici na bojnom polju, a pogotovo pobjede srpske vojske na Kumanovu i Bitolju, kao i uspjesi crnogorske vojske u Sandžaku i Metohiji, ošamutili su vladajuće slojeve Monarhije.⁷¹ Pobjede savezničkih vojski su

⁶⁵ Vojvodić, Mihailo, n.d.

⁶⁶ Ćorović, Vladimir, *Odnosi između Srbije i Austrougarske u XX veku*, Beograd, 1936.

⁶⁷ Tredvej, Džon, n.d., str. 141–143.

⁶⁸ Jovanović, Jovan, *Na dvoru crnogorskom* (Memoari baron Gizla), Zapisi II, 1928.

⁶⁹ Ćorović, Vladimir, n.d.

⁷⁰ Rakočević, Novica, n.d., str. 112.

⁷¹ Isto.

snažno uticale na Austrougarsku, prije svega na jačanje nacionalne svijesti, agresivniju politiku prema balkanskim narodima i što je najvažnije, došlo je do jačanja Ratne stranke na čelu sa vojnim krugovima. Zapravo, to je bio signal da se austrougarska diplomatija aktivira na najvišem stepenu i da se sve unutrašnje snage mobilisu u duhu istrajavanja u zahtjevima. Ako Monarhija dozvoli balkanskim državama da nižu svoje uspjehe, postoji velika opasnost da bi oni mogli ovladati i onim oblastima Balkana koje je ona kontrolisala. Stoga je Albanija, u planovima Monarhije, predstavljala dragocjenu protivtežu balkanskim državama ali i stražara i prenosioca njenih interesa.⁷² Vrijeme za maksimalno angažovanje Ministarstva spoljnih poslova bilo je uveliko počelo. Austrougarska je počela pojačavati svoje napore u zauzimanju jasnog stava i očuvanje svojih ključnih interesa. Grof Berhtold u pismu generalu Šemui od 26. oktobra, saopštava da je saglasan sa tim da se može dopustiti umjereno teritorijalno povećanje Crne Gore i Srbije ali da je isto tako nužno stvoriti autonomnu i za život sposobnu Albaniju.⁷³ Težište svoje aktivnosti u odnosu na Crnu Goru od početka novembra 1912. godine, Austrougarska prenosi na albansko pitanje.⁷⁴ Kako crnogorska vojska, zbog neodlučnosti djelova Vrhovne komande, nije zauzela u prvom naletu Skadar kao glavni cilj operacije, Austrougarskoj se pružila povoljna prilika za pravljenje raznih kombinacija i ucjena u vezi Skadra. Na Balplacu se nikada ranije nije razmišljalo o podjeli Balkana među balkanskim državama, jer se cjelokupna politika oslanjala na održavanje Turske, tako da je austrougarska vlada morala povesti računa o izmijenjenim prilikama. Vlada u Beču na sjednicama od 25–30. oktobra 1912. godine odredila je pravac svoje politike.⁷⁵

⁷² Balkanicus (Stojan Protić, *Albanski problem i Srbija i Austro-Ugaska*, Beograd, 1913).

⁷³ Rakočević, Novica, n.d, str. 115.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 46–53.

Odlučeno je da se napušti *status quo* i dopušti širenje balkanskim državama ali pod austrijskim uslovima.⁷⁶ Austrougarska je prva izjavila da se albanska obala mora ustupiti autonomnoj Albaniji. Odluka je saopštena kralju Nikoli preko barona Gizla.⁷⁷ Kako kaže srpski diplomata Jovan Jovanović „od tog dana počinje borba za Albaniju“.

Činjenica što pitanje Skadra nije neposredno postavljeno u saopštenju austrougarskog, kao ni italijanskog poslanika čija je vlada sa svoje strane bila u to vrijeme ubijeđena da će Skadar pripasti Crnoj Gori, učinila je da crnogorski kralj nije odgovorio na korake Austrougarske i Italije.⁷⁸ Bečka vlada bila je riješena da preduzme novi korak kod kralja Nikole, i time mu još jedanput, vrlo odlučno skrene pažnju da će od njegovog stava zavisiti držanje Austrougarske.⁷⁹ U razgovoru Gizla sa kraljem Nikolom 16. novembra, ovaj je izrazio uvjerenja u njegovu privrženost Monarhiji⁸⁰ kao i niz prijedloga, od kojih je jedan bio da se on proglaši u Valoni za kralja Albanije pod pokroviteljstvom Austrougarske, koji bečka vlada nije ozbiljno uzela.

6. Pitanje carinske unije i reakcija Italije

Austrougarska je bila apsolutno svjesna ekonomskih prilika u Crnoj Gori, koje je htjela iskoristiti u cilju sticanja prednosti.

⁷⁶ Ćorović, Vladimir, n.d.

⁷⁷ U Memoarima Gizl je zapisao da je kralj Nikola prvo čuo, a zatim glasno pročitao notu i rekao: „Dakle, jel te vi mi niste ništa rekli, ja smatram ovo saopštenje kao da ga nije bilo.“ Na to je Gizl odgovorio: „Ne veličanstvo to je stvar ozbiljna, ona je toliko ozbiljna, da ću ja, ako notu ne primite, morati tražiti odmah moje opozivanje iz Crne Gore.“

⁷⁸ Vojvodić, Mihailo, n.d, str. 44–46.

⁷⁹ Isto.

⁸⁰ Jovanović, Jovan, n.d.

Naime, Crna Gora se nalazila u teškoj ekonomskoj situaciji, koja se dodatno pogoršala ogromnim izdacima za ratne operacije. Monarhija je imala u planu takvo stanje iskoristiti, čvrsto privredno za sebe vezati Crnu Goru i učiniti je privredno, a kasnije i svakako drugo, od nje zavisnom. Ekonomsko potčinjavanje moglo se sprovesti putem carinske unije. Ovaj plan je bio dugo prisutan u bečkim krugovima i za njegovo ostvarenje čekao se samo pravi momenat da se predoči kralju Nikoli. Dakle, uočljivo je da ni Crna Gora nije bila izvan austrijskih kombinacija, a one su izgledale više ostvarljive što je privredna situacija u Crnoj Gori bila lošija. Pored carinske unije, od velike važnosti Beču je bilo je i regulisanje granice na Lovćenu.⁸¹ Austrougarska je bila riješena da iskoristi momenat kada je Crna Gora pokušala ostvariti svoje pretenzije u Albaniji, da uključi pitanje carinske unije i Lovćena za Skadar.

Samo pod jednim uslovom, austrougarska vlada je bila spremna da ostavi Skadar Crnoj Gori. Uslov je bio da Crna Gora prihvati sa njom carinsku uniju.⁸² Velike sile su bez izuzetka bile protiv sklapanja carinske unije, jer bi time njihovi interesi na Balkanu bili ugroženi. Bečka diplomatija je bila mišljenja da će Crna Gora kao najmanja balkanska saveznica popuštiti i prihvatiti carinsku uniju. U tom cilju Berhtold je, kao dosta dobar poznavalac tadašnjih prilika na Balkanu, pokušao iskoristiti suparništvo crnogorske i srpske dinastije, predočavajući stalno kralju Nikoli opasnost po njega lično i njegovu kuću, ako bi došlo do ujedinjenja ove dvije kraljevine. Pokušao je da

⁸¹ Tomanović, Lazar, n.d, str. 133–139.

⁸² Iako je na ministarskoj sjednici od 26. oktobra bilo odlučeno da se od Srbije ne traži carinska unija za izlazak na more, već samo od Crne Gore, Berhtold nije napuštao ovaj plan. Austrijska vlada najradije bi sklopila carinski savez sa balkanskim savezom, kao cjelinom, da bi tako izbila na njegovu čelo: Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 32–36.

nametne pogodbu, kada su Crnogorci opkolili Skadar. Berhtoldov plan je bio jasan: Skadar u zamjenu za carinsku uniju i Lovćen.⁸³ Poručio je baronu Gizlu 17. novembra da ide korak po korak ka sklapanju saveza jer običan ugovor neće biti dovoljan, a istovremeno je upozoravao na opreznost zbog Italije.⁸⁴ Kako se ne bi kompromitovala austrougarska vlada i njena politika, Gizl je dobio instrukcije iz Beča da pregovara ali ne pozivajući se ni na kakve naloge svoje vlade. Kako bi poboljšao izgleda da ubijedi kralja na prihvatanje, trebalo je da ga opomene da će se Crna Gora morati neizostavno odreći Skadra pa makar Austrougarska morala pribjeći sili.⁸⁵ Pokušaji barona Gizla su naišli na riječi kralja Nikole da je definitivno okupiranje ne samo albanske obale nego i Skadra sa okolinom nespojivo sa stvaranjem Albanije, a pored ostalog istakao je da će se suprotstaviti silom ukoliko ona bude upotrijebljena protiv njega. O pitanjima carinske unije, kralj se nije htio izjasniti, već je pravdajući se slabim poznavanjem ekonomske problematike, barona Gizla uputio na svog povjerenika Lazara Mijuškovića.⁸⁶ Iz razgovora koji su vođeni narednog dana između Gizla i Mijuškovića, bilo je jasno da Crna Gora neće pristati ni na kakve neravnopravne uslove, kojima bi bila faktički potčinjena Austrougarskoj. Mijušković je ponudio ekonomski sporazum koji bi bio zasnovan na ravnopravnim osnovama. Tim činom austrijski prijedlozi doživjeli su potpuni neuspjeh, što je dodatno utvrdilo riješenost

⁸³ Vojvodić, Mihailo, n.d.

⁸⁴ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 35.

⁸⁵ Vojvodić, Mihailo, n.d.

⁸⁶ Lazar Mijušković rođen je u Pješivcima 1867. g. bio je političar, diplomata, prvi predsjednik ustavne vlade u Crnoj Gori i predsjednik vlade u egzilu. Završio gimnaziju i tehnički fakultet u Parizu. Bio je konzul u Skadru, zatim poslanik Crne Gore u Beogradu, ministar finansija i spoljnih poslova. Umro je u Nikšiću 1936. godine.

Monarhije da ne dozvoli da Skadar pripadne Crnoj Gori. Austrijska diplomatija ovim tajnim pregovorima pokazala je do koje mjere joj je bilo stalo do davanja autonomije balkanskim narodima, na koju se pozivala u slučaju Albanije⁸⁷, kao i pravu suštinu austrijsko-italijanskog saveza i ugovora, o kojem je već bilo riječi.

6.1. Reakcija Italije

Iako su pregovori vođeni u najvišoj tajnosti, vijest o njima brzo se pronijela evropskim prijestonicama. Ova vijest izazvala je naročito burno reagovanje u Italiji koja je imala veliki interes na ovom području. Pregovori su dodatno podgrijali već dosta zategnute odnose Austrougarske i Italije. Italijanski otpravnik poslova u Petrogradu, Toreto, doletio je kao bez duše srpskom poslaniku i uzbuđen uzviknuo: „To ne može i ne smije biti.“ Kotor sa Lovćenom bi postao prvorazredna vojna i pomorska baza čime bi se poremetila austro-italijanska ravnoteža na Jadranskom moru.⁸⁸ Beč je morao da se izvinjava italijanskoj vladi i pravda se kako zvanična austrijska politika nema nikakve veze sa tim.

Ministar Berhtold je već početkom novembra poslao uputstva ambasadoru u Rimu da upozna italijansku vladu sa stavom bečke vlade o situaciji stvorenoj balkanskim ratom.⁸⁹ Ovim potezom Beč je htio da provjeri gledište i čvrstinu stavova Italije, koja je bila jako osjetljiva na ova pitanja. Markiz San Đulijano se u načelu saglasio u pogledu granica Albanije, ali je vrlo odlučno ustao protiv čvršćih privrednih veza Austrougarske sa Srbijom i Crnom Gorom, jer bi to pogodilo italijanske

⁸⁷ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 36.

⁸⁸ Isto, str. 34–36.

⁸⁹ Vojvodić, Mihailo, n.d, str. 29.

privredne pozicije u Crnoj Gori.⁹⁰ Ovim se još jednom u nizu, pokazalo kolika je zapravo surevnjivost između ove dvije ugovornice Trojnog ugovora. Stavovi italijanske vlade po ovom pitanju bili su jasni. Po pitanju izmjene granica na Lovćenu, čitava italijanska javnost bi bila protiv, a takvi potezi Austrougarske, prema ugovorima, povlačili bi za sobom pravo Italije za kompezacijama. Osim očiglednog imperijalističkog interesa, Italiju je za Crnu Goru vezivala i dinastička veza ove dvije zemlje. Jasno je da je ova veza bila uvijek u sjenci interesa, ali ne treba zanemariti da je njena uloga katkad bila veća ili manja, ne samo po pitanju Skadra već i u svim drugim aspektima važnim za Crnu Goru. San Đulijano je bio mišljenja da luka San Đovani di Medua treba da pripadne Crnoj Gori. Ovakvi stavovi Italije i njeno protivljenje carinskoj uniji i izmjenama granice na Lovćenu, nijesu natjerali Austrougarsku na povlačenje već samo da pažljivije djeluje u ovim osjetljivim „savezničkim vodama“. Italija se zauzima za južnu Albaniju, da se niko drugi ne bi utvrdio na drugoj strani Otrantskog kanala.⁹¹ Ministar Berhtold je 25. novembra ukazao vojvodi Avarni, italijanskom poslaniku u Beču, da bi razdvajanje San Đovani di Medue od Skadra imalo neprijatnih posljedica, a svako rasparčavanje albanske teritorije bilo bi presudno za buduću autonomnu Albaniju.⁹² Bečka vlada je počela sprovoditi diplomatsku akciju na Italiju, što će se pretvoriti kasnije u neku vrstu pritiska Beča na Rim. Ukazivanjem na to da Albanija treba da ostane jedinstvena, Monarhija je slala nimalo ohrabrujuću poruku za italijanske krugove, jer to je zapravo značilo da italijanske pozicije u Albaniji pređu u austrijske ruke pod parolom autonomne Albanije. Italija nije ni izdaleka bila čvrsta u svojim stavovima,

⁹⁰ Isto.

⁹¹ Ćorović, Vladimir, n.d, str. 75.

⁹² Vojvodić, Mihailo, n.d, str. 30.

koliko je to bila agresivna Austrougarska. Prema riječima Berhtolda od 29. novembra, Skadar kao centar sjeverne Albanije je od izuzetnog značaja i odvajanjem Skadra možemo se plašiti da će otpasti svi katolički Arbanasi.⁹³ Monarhija je vješto koristila etnički, nacionalni i vjerski princip kao parolu koju je često drugima osporavala. Naime, sa jedne strane balkanskim narodima sporila je pravo oslobođanja svojih teritorija i stanovništva iz zagrljaja vjekovnog neprijatelja, a sa druge strane je pak, mahala principom narodnosti za autonomnu Albaniju.

Na korake Beča prema Rimu, odgovorio je San Đulijano, 2. decembra, preko vojvode Avarne, kada je izrazio mišljenje da je Skadar od vitalnog interesa za Albaniju, ali da treba voditi računa o podršci Rusije i ostalih sila, crnogorskim željama⁹⁴, a dodao je da će biti u stalnoj korespondenciji o ovom pitanju sa Bečom. Na površinu je isplivala suština austro-italijanskih odnosa, koja je dugo tinjala daleko od očiju javnosti. Sve ovo možda i ne bi bilo toliko interesantno da se nije radilo o odnosu između dva saveznika, koje je trebalo da vode rat širih razmjera, a nijesu se mogli dogovoriti oko jednog spornog pitanja.

7. Planovi i ambicije kralja Nikole

Crna Gora je od donošenja ustava bila ustavna monarhija, ali kralj Nikola je zadržao gotovo sve prerogative vlasti. I pored opozicije koja se počela organizovano javljati i djelovati, u svim crnogorskim institucijama njegova riječ je bila odlučujuća, presudna, a često i jedina koja se mogla čuti. Suvereno je odlučivao o sudbinama svojih civilnih i vojnih službenika, često se miješao u rad sudstva, a spoljnu politiku, vodio je gotovo sam uz povremene konsultacije sa njemu bliskim ljudima. Ove stvari

⁹³ Isto, str. 30.

⁹⁴ Isto.

nimalo ne čude jer je imao veliki autoritet u narodu, vladar koji je izašao iz mnogih ratova kao pobjednik sa znatnim proširenjima teritorije. Iza njega je stajalo iskustvo godina i položaja ali i tradicija i ugled njegovih prethodnika. Međutim, i pored ogromnih zasluga za ugled Crne Gore, metode i načini vladanja ostarjelog vladara, koji je preuzeo vlast kao golobradi mladić, kada su se još glave na Cetinju sa ponosom donosile i pokazivale, bili su pomalo zastarjeli i neprilagođeni vremenu koje je dolazilo s početkom XX vijeka. Imajući u vidu ove činjenice, zato je neophodno sagledati ulogu kralja Nikole i njegove planove u ovoj teškoj borbi Crne Gore sa skoro čitavom Evropom.

Kralj Nikola je računao da će crnogorska teritorija da se proširi u najmanju ruku na Skadar, Medovu i dio Albanije sjeverno od Drima. Za to su stvarno postojali vojni i terenski uslovi, jer je turska vojska bila dosta nepripremljena za odbranu ovog kraja.⁹⁵ Crnogorska vojska je mogla, kako je i bilo dogovoreno na Ratnom savjetu, prvim jurišom da ovlada ovim teritorijama i stavi Austrougarsku pred svršen čin. U poziv Crnogorcima uoči Balkanskog rata, kralj Nikola kaže: „Dužnost i ljubav roda nalažu vi da pohitate braći u pomoć...Uz nas je pravda, a kocka je bačena, pa što Bog da i sreća junačka...Živjeli Crnogorci. Živio Balkanski savez.“⁹⁶ Ovim riječima vidi se da je kralj bio ubijeđen u opravdanost balkanskih akcija, u ispravnost postupaka i čvrsto vjerovao u pobjedu savezničkog oružja. Međutim, crnogorske aspiracije nijesu se ograničavale samo na sjevernu Albaniju i dio albanskog primorja, već i na Sandžak i Metohiju. Na oba ova pravca moralo se računati na spoljne teškoće, u prvom redu na Austrougarsku i njene pretenzije. Međutim, kralj Nikola u povjerljivoj poruci đeneralu Mitru

⁹⁵ Đurišić, Mitar, *Uloga kralja Nikole u Prvom balkanskom ratu*, Istorijski zapisi 1–XVII 1960, str. 10.

⁹⁶ Kralj Nikola, *Politički spisi*, Cetinje-Titograd, 1989, str. 405–410.

Martinoviću, govori o tome da su Austrija i sve druge sile složne da Skadar ostane Crnoj Gori, a da su Gizelovi postupci jedan prosti blef i pokušaj da što god izmami.⁹⁷ Ova veoma važna, ako ne i ključna, poruka otkriva nam čvrsto kraljevo uvjerenje da baron Gizl blefira, a da je Austrija saglasna po pitanju Skadra da on ostane Crnoj Gori. Baron Gizl je po naređenju svoje vlade izvijestio kralja Nikolu da će grad ući u sastav jedne autonomne Albanije⁹⁸, kako je izvještavao brigadir Martinović. Na osnovu ove političke procjene koja je bazirana vjerovatno na pogrešnim informacijama, donošene su neke druge vrlo važne odluke koje su trebale biti taktične, a zapravo su bile poražavajuće. Naime, na osnovu ove procjene kralj Nikola je odložio dogovoreni napad na Skadar, kako ne bi žrtvovao veći broj svojih vojnika, jer bi on jednim potezom ionako mogao pripasti Crnoj Gori. Upravo na ovom momentu, koji je po našem mišljenju bio vjerovatno jedan od ključnih u cjelokupnoj akciji crnogorske vojske, može se vidjeti i sagledati stvarna uloga kralja Nikole, čija je odluka bila presudna za svaki korak Crnogoraca. Prirodno je bilo što je Albanija, kao turska teritorija, bila uključena u crnogorsko-tursko ratište, ali motivi koji su crnogorski Ratni savjet rukovodili da glavninu svoje vojske uputi ka Skadru nijesu bili u skladu sa oslobodilačkim ciljevima ovog rata. Ipak crnogorske glavne snage su bile dovoljno jake da svoj zadatak uspješno izvrše, samo da su bile dobro vođene i efikasno upotrijebljene.⁹⁹ Kroz svoje memoare i iskaze, sa ovim se slaže većina učesnika ove operacije, u prvom redu komandanti većih operativnih jedinica koji su neposredno komandovali ovom operacijom. Nije postojao prethodno

⁹⁷ Isto.

⁹⁸ DACG, MID 1912, f-206, 228.

⁹⁹ Đurišić, Mitar, *Uloga kralja Nikole u Prvom balkanskom ratu*, Istorijski zapisi 1–XVII 1960, str. 71.

utvrđeni plan a kralj Nikola je poslove Vrhovne komande obavljao gotovo sam.¹⁰⁰ Interesantan je i način komandovanja koji je neprimjeren vojnoj praksi, da komandant jednog odreda naređuje komandantu drugog, koji je pri tom ministar vojni i predsjednik vlade, da ne otvara vatru protiv Taraboša, dok Zetski odred dopre do Skadra.¹⁰¹ Kako Mitar Đurišić navodi, da je major Hupka između ostalog rekao: „... tada se prohtjelo prijestolonasljedniku Danilu, da bude pobjednik Skadra i iz ove slavoljubive težnje rodio se antagonizam prema Martinoviću, koji je doveo do nesretnih posljedica.“ Ova svjedočenja austrijskog majora potvrđuju i događaji na bojištu. Sumarno gledano, rad kralja Nikole kao nosioca cjelokupnih aktivnosti u Prvom balkanskom ratu, imao je ozbiljnih slabosti i propusta. O tome da li su i koliko su oni presudno uticali na konačan ishod, može se govoriti dosta, ali to prevazilazi temu i obim ovog rada. Jasno je, ipak, da su se vojne operacije, njihove greške i uspjesi odrazile i na polje politike i diplomatije, međusobno vezivale i određivale jedna drugu. Ne uzimajući za veoma važno, kralj Nikola je, jedan neupitni faktor vremena skoro zapostavio, što ga je kasnije skupo koštalo. Skadar je iz dana u dan sve jače utvrđivan, pa ga je tako sve teže bilo osvojiti sa slabo opremljenom crnogorskom vojskom.¹⁰²

Kralju Nikoli je u toku novembra nekoliko puta saopšten stav i mišljenje Austrougarske, tako da nikakvo pravdanje o neznanju

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ I Primorski i Zetski odred jednovremeno su prešli u napad, a da prethodno nije razrađen nikakav operativni plan kojim bi se uskladio njihov plan... očigledno da ni kralj Nikola, kao ni knjaz Danilo nije bio u stanju da shvati kako vrijeme radi za neprijatelja: Đurišić, Mitar, *Uloga kralja Nikole u Prvom balkanskom ratu*, Istorijski zapisi 1-XVII 1960, str. 77.

¹⁰² Đurišić, Mitar, *Uloga kralja Nikole u Prvom balkanskom ratu*, Istorijski zapisi 1-XVII 1960, str. 90–92.

austrijske politike u ovom pitanju ne može biti prihvatljivo. Nezadovoljstvo vojnim neuspjesima kod Skadra, rastom opozicije u državi, dolazak oko tri hiljade Crnogoraca iz Amerike punih novih prijedloga i ideja, stavili su kralja u nezavidan položaj iz kojeg je on pokušavao da se izvuče tražeći izlaz na sve strane. Pokušao je da privoli Austrougarsku da promijeni stav. Naime, 29. novembra, na Rijeci razgovarao je sa Gizlom, i rekao mu da mu prijete opasnost od strane Karađorđevića, da bi gubitak Skadra dodatno pogoršao položaj njegove dinastije i da mu je potrebna pomoć Austrougarske.¹⁰³ Kralj je ponudio privredno-političke koncesije u Crnoj Gori, što bi se preko prijestolonasljednika utvrdilo u Beču nakon zaključenja mira. U slučaju neuspjeha, kralj je govorio o mogućnosti da abdicira i ode u Ameriku, a da svog sina Petra proglasi u Prizrenu za kralja svih Srba.¹⁰⁴ Naravno, za ovo nije dao nikakva obećanja, što je dodatno razljutilo barona Gizla, koji je bio uvrijeđen još od pregovora oko carinske unije i on savjetuje svoju vladu, da Austrougarska ne samo da ne bi trebalo da pomogne Crnoj Gori, nego da ne bi trebalo prema njoj da bude nimalo popustljiva.

8. Uključivanje Njemačke

U Crnoj Gori velike političke i ekonomske interese imale su Austrougarska, Italija i Rusija i osim njih takve interese nije imala nijedna druga sila. Bizmark je još od Berlinskog kongresa istakao kakav je interes Njemačke na Balkanu, rekavši da „jedan pomeranijski grenadin nema što da lomi kosti po Balkanu.“¹⁰⁵ Njemačka je za vrijeme Vilhelma pokazala da nešto više cijeni mogućnosti Balkana za projekat pruge Berlin-Bagdad. U suštini

¹⁰³ Vojvodić, Mihailo, n.d, str. 30–31.

¹⁰⁴ Isto.

¹⁰⁵ Tredvej, Džon, n.d, str. 18.

ona se zadovoljavala time da pušti svog saveznika da preuzme vodeću ulogu u ovom području.¹⁰⁶

Sagledavajući položaj i cjelokupno stanje Crne Gore i novonastalu situaciju, baron Gizl je bio ubijeđen da Crnoj Gori ne preostaje ništa drugo nego da se priključi Austrougarskoj. Gizl je savjetovao Berhtolda da će do toga doći i bez ikakvih koncesija od strane Austrougarske koja će tada moći da postavlja uslove Crnoj Gori i da ih vidi ispunjene.¹⁰⁷ Austrougarskoj je bilo jako stalo da joj se njene dvije saveznice priključe u branjenju stavova i intervenciji na Cetinju. Po nalogu svojih vlada, austougarski i italijanski poslanici su 12. i 13. novembra uputili notu kralju Nikoli. Kada je Berhtold ubijedio italijanskog kolegu, 27. novembra, intervenisao je kod njemačkog kancelara da i on preko svog poslanika na Cetinju učini isto. Njemački poslanik na Cetinju, Ekart, je 30. novembra predao demarš kralju Nikoli na Rijeci.¹⁰⁸ Njemačka nije imala neke specijalne interese na Balkanu koje bi morala braniti svim snagama, već je svojoj saveznici prepuštala da vodi poslove na ovom području. Međutim, na inicijativu austrijskog ministra, Njemačka je bez mnogo ustezanja podržala politiku svojih saveznika na Balkanu. Ovim potezom, kao i izjavom njemačkog kancelara da će čvrsto stajati uz svoje saveznike, htjela se poslati jasna poruka da su članice Trojnog saveza jedinstvene u balkanskim pitanjima. Uključivanje snažne Njemačke dalo je jak podstrek Austrougarskoj da se još čvršće drži svog kursa na Balkanu, računajući na podršku sigurnog saveznika koji će je pomagati i spašavati u godinama koje su predstojale.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Vojvodić, Mihailo, n.d, str. 30–31.

¹⁰⁸ Isto.

9. Uspostavljanje primirja i mirovni pregovori

Kada je Turska postala svjesna svoje pozicije u Balkanskom ratu, Velika Porta zatražila je posredovanje velikih sila, kako bi prinudile saveznike na sklapanje primirja. Turska molba za posredovanjem je odbijena jer bi njeno prihvatanje značilo uplitanje u rat na strani Turske. Velike sile su odbile mogućnost intervenisanja, ali su izrazile spremnost posredovanja u korist mira na Balkanu, ukoliko sa tim budu saglasne članice Balkanskog saveza.¹⁰⁹ Strahujući za svoj opstanak, Turska se preko ruskog ambasadora u Sofiji obratila Bugarskoj, sa molbom da posreduje za primirje i mir.¹¹⁰ Engleski privrženik, Ćamil paša je pismom bugarskoj vladi, pokušao da napravi razdor među balkanskim saveznicima i navuče Austriju na intervenciju. Bugarska nije bila za mir jer se nadala da će njena vojska zauzeti Carigrad. Beč i Berlin su podržavali bugarskog kralja da zauzme Carigrad, kako bi ga dovele u sukob sa Rusijom, tradicionalno zainteresovanom za moreuze, ali i sa Grčkom koja ne bi ostala ravnodušna na zaposjedanje Carigrada od strane Bugarske.¹¹¹ Međutim, vojne operacije su često diktirale diplomatiji vođenje koraka. Naime, Bugarska samouvjerenost je doživjela poraz. Neuspjeli napad na jako utvrđenu Čataldžu, naveo je cara Ferdinarda da prihvati ponudu Turske.¹¹² Bugarska vojska je kod Čataldže doživjela pravi fijasko.¹¹³

¹⁰⁹ Popović, Vasilj, *Istočno pitanje*, str. 68.

¹¹⁰ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 90; Momir Đurišić, *Prvi balkanski rat 1912–1913*, str. 239–240.

¹¹¹ Roberts, Dž. M, *Evropa 1880–1945*, str. 299–399; Babić, B, *Politika Crne Gore u novooslobođenim krajevima 1912–1914*, str. 41.

¹¹² Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 90.

¹¹³ Vuković, B, *Rat Crne Gore protiv Turske i Bugarske 1912–1913 i rad Crne Gore na uniji sa Srbijom*, str. 74.

Ratna sudbina je ohrabrila Portu, koja je bila spremna na najgore. Saveznici su se zahvalili na posredovanju velikih sila, jer su se odlučili za neposredne razgovore. Ponovo, preko ruskog ambasadora Porti su upućeni zahtjevi saveznika: predaja Jedrena i Čataladže Bugarima, a Janjine Grecima, Skadra Crnogorcima, a Drača i Debra Srbima, povlačenje svih turskih trupa iz evropske Turske, iza linije Čataldže.¹¹⁴ Turska je odmah odbila predaju Čataldže, jer se radilo praktično o kapiji Carigrada. U međuvremenu Austrougarska je započela sa vojnim pripremama protiv Srbije. Turska je mogla da odahne, a balkanski saveznici su izgubili pogodan trenutak da se konačno obračunaju sa vjekovnim tlačiteljem. Vrijeme kao jedan od najvažnijih faktora, prokockano je na terenu, odnoseći sa sobom mogućnosti koje su postojale u datom trenutku. Za samo par dana od Turske koja moli na sve strane da dođe do primirja, imamo saveznike koji žure da se zaključi primirje. Crna Gora i Srbija su se složile da njihove interese u pregovorima zastupa saveznica Bugarska.¹¹⁵ Pregovori za primirje počeli su 25. novembra. Balkanske saveznike predstavljali su Danev, Fičev i Savov, koji su zastupali kako Bugarsku, tako i Srbiju i Crnu Goru, dok su Grci imali svog predstavnika.¹¹⁶ Delegati su htjeli samo primirje i predaju Jedrena i Skadra. Turska je odbila predaju ovih gradova, pokušavajući da uvuče u pregovore velike sile. Crnogorska i srpska vlada su se protivile ovakvim uslovima primirja. Kralj Nikola nije htio odustati od predaje Skadra, tako da je bombardovanje nastavljeno uprkos primirju, a Grci su takođe odbili i nastavili opsadu Janjine. Grci su postavljali posebne uslove. Bugari su odustali od Jedrena i Čataldže i primirje je potpisano

¹¹⁴ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 90.

¹¹⁵ Ratković, Đurišić, Skoko, *Srbija i Crna Gora u balkanskim ratovima 1912–1913*, str. 197–198.

¹¹⁶ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 90.

3. decembra. Primirjem je zaključeno da se mirovni pregovori vode u Londonu, da se turske tvrđave Skadar, Jedrene i Janjina neće snabdijevati, da će Turska dići blokadu Crnog mora i omogućiti snabdijevanje bugarske armije jedrenskim drumom. Mirovna konferencija bila je poznata kao Sent Džejms konferencija.¹¹⁷ Velike sile su pozvale zaraćene strane da na njoj učestvuju. Kralj Nikola je poslao tročlanu delegaciju u sastavu Lazar Mijušković, Jovo Popović¹¹⁸ i Lujo Vojnović¹¹⁹ da učestvuje na konferenciji. Prozori prilika koji se otvore i zatvore, nijesu umakli Turskoj koja je uspjela da se podigne od

¹¹⁷ Tredvej, Džon, n.d, str. 144.

¹¹⁸ Jovo Popović (1872–1948). Rođen je na Cetinju, sin je Miša Popovića, povjerljivog kraljevog čovjeka. Pohađao je praktičnu školu pošta i telegrafa u Francuskoj. Bio je upravnik i generalni direktor Pošta Crne Gore. Biran je za poslanika Crnogorske skupštine, a bio je i crnogorski predstavnik u Carigradu. Na Londonskoj konferenciji mira bio je opunomoćeni delegat Crne Gore. Potpisnik je mirovnog ugovora između balkanskih država i Turske. Nakon kapitulacije Crne Gore 1916. g. vodi pregovore sa Austrougarskom. Bio jedan od organizatora Božićne pobune, nakon čega odlazi u Italiju. Jedan od najaktivnijih emigranata. U egzilu je ostao sve do 1928. g. kada se iz Nice vraća u domovinu. Jedan je od organizatora Petrovdanskog sabora 1941. g. Nakon rata Vojni sud ga je osudio na pet godina robije i pet godina gubitka građanske časti. Konfiskovano mu je 80% imovine, a po naredjenju ondašnjih vlasti njegova kuća je srušena. Umro je i sahranjen na Cetinju.

¹¹⁹ Lujo Vojnović (1864–1951). Rođen je u Splitu, bio je sekretar kralja Nikole, ministar pravde 1899–1903 i crnogorski predstavnik u Vatikanu 1901–1903. Završio je pravni fakultet, imao je advokatsku kancelariju u Dubrovniku. Bio je delegat Crne Gore na Konferenciji mira u Londonu i potpisnik je mirovnog ugovora sa Turskom. Bio je i član delegacije na Mirovnoj konferenciji u Parizu 1919. g. Vrijeme Drugog svjetskog rata proveo je u Zagrebu. Objavio je više knjiga na francuskom i italijanskom jeziku. Umro je u Zagrebu.

gotove kapitulacije do upornog pregovarača koji nameće svoje zahtjeve i ciljeve. Naravno, sve ovo je bilo moguće uz miješanje trećih strana kojima je odgovaralo slabljenje i trvenje i jednih i drugih. Mirovni pregovori počeli su 16. decembra. Turski predstavnik ministar Rešid paša, po uputstvima iz Carigrada trebalo je da bezuslovno insistira na zadržavanju Jedrena.¹²⁰ Zadaci tročlane crnogorske delegacije bili su: ustupanje Skadra Crnoj Gori, usko saradivanje sa srpskim predstavnicima i nikakvo potpisivanje bez ustupanja Skadra. Srpska delegacija na čelu sa Stojanom Novakovićem trebalo je da se bori za što veće proširenje, da najenergičnije pomaže crnogorske zahtjeve i da ni u kom slučaju ne popušti u granicama dalje od Drima.¹²¹ Na crnogorske i srpske delegate vršen je veliki pritisak, nijesu mogli odlučivati o onome što im je bio najvažniji zadatak. Jedino što su mogli, jeste da u individualnim kontaktima sa predstavnicima velikih sila pokušaju izdejstvovati što bolje uslove za svoje zemlje.

Pregovori između zaraćenih strana, ostaće u sjenci jednih drugih pregovora koji će se voditi takođe u Londonu. Za dva stola, jednim malim koji se zapravo igra pregovora i drugim, velikim stolom za kojim sjede „odrasli“ rješavaće se sudbina Balkana, koja će ga pratiti gotovo do današnjih dana.

10. Reakcija Trojnog saveza

Dešavanja na Balkanu, koja su svojim opsegom dobila na mnogo većem značaju, koji je prevazilazio sami Balkan, nijesu mogla ostati bez pune pažnje i miješanja velikih sila. Sa punim interesovanjem na primirje se gledalo iz Beča. Berthold je stavio do znanja silama da zaključke pregovora neće smatrati

¹²⁰ Vojvodić, Mihailo, n.d, str. 36.

¹²¹ Isto.

konačnim.¹²² Beč je ovim otkrio suštinu svoje politike na Balkanu, stavljajući na znanje da će intervenirati ukoliko zaključci ne budu po njegovoj mjeri. Zato je bilo potrebno još jednom potvrditi i postići jedinstvo Trojnog saveza, kako bi se pokazala njegova jedinstvena volja prema svima onima koji nijesu bili saglasni sa austrijskim stavovima. Kao što je već rečeno, Njemačka je čvrsto stala uz svoju saveznicu, i već 5. decembra je po peti put obnovljen Trojni savez, i to mnogo prije roka, a sve u cilju pokazivanja jednodušnosti Rusiji kao mogućoj najvećoj prijetnji njihovoj politici. Za načelnika Generalštaba austrijske vojske ponovo dolazi Konrad fon Hecendorf¹²³, a za ministra rata dolazi general Aufenberg. Ove promjene u vojnom vrhu, dovođenjem ratobornih ljudi na čelne pozicije u vojsci, zapravo su bile ratne pripreme. Po njima, bilo je potrebno zabraniti uvoz namirnica u Crnu Goru, a Austrija je imala posljednju mogućnost da se konačno obračuna sa Srbijom.¹²⁴ „S približavanjem decembra, tasovi na kojima su mjerene šanse za evropski rat ili mir stajali su na osjetljivoj ravnoteži. Napola mobilisane vojske Austrougarske i Rusije zabrinuto su motrile jedna na drugu preko granice.“¹²⁵ Rat se osjećao na sve strane, a ratne strane počele su preovlađivati nad

¹²² Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 91.

¹²³ Konrad fon Hecendorf je smijenjen 1911. godine jer je tražio rat sa Italijom. Bio je glavni zagovornik rata, izradio je sve ratne planove. Na prvoj audijenciji kod cara, Konrad je tražio rat sa Srbijom. Kako Italija nije na njega blagonaklono gledala, Franc Ferdinand je morao pravdati njegov povratak na položaj time što je on izradio sve ratne planove i shodno tome on i treba da vodi operacije. Interesantno je da je Austrougarska bila bez načelnika Generalštaba sve do 11. decembra, jer je Šemua ostao na položaj, a Konard još nije bio zvanično postavljen

¹²⁴ Đorđević, Dimitrije, n.d, str. 92.

¹²⁵ Tredvej, Džon, n.d, str. 144.

vapajima za održavanje mira. Evropa je ulazila u fazu kada će rat biti izvjesniji nego mir. U vremenu odmjeravanja snaga i riješenosti, pregovori između velikih sila bili su prijeko potrebni kako bi se ipak pružila šansa miru.